

PROHÁSZKA PÉTER

Tompos Endre beszámolóí a tiszabezdédi honfoglalás kori temető feltárásáról

A honfoglaláskor kutatásának egyik igen fontos temetője a tiszabezdédi, amit egyrészt a 8. sírjában talált tarsolylemeznek, másrészt László Gyula máig ható könyvének: *A honfoglaló magyar nép életének* köszönhet.¹ A sírok feltárására 1896. április–májusban került sor, amit a megyei főszolgabíró Vidovich István, valamint a mándoki patikus, Tompos Endre végeztek. Az ásátás eredményeinek fő forrása, a sírokat és a mellékleteiket bemutató Jósa András volt,² aki ugyanakkor csupán három sír – 14., 15. és 17. – feltárásánál volt jelen.³ A felmerült problémák és a különféle ellenmondások miatt Révész László vállalkozott a tiszabezdédi temető sírjainak, valamint az előkerült leleteknek a kritikai vizsgálatára.⁴ Számos kérdés tisztázását tette ugyanakkor lehetővé a Hampel József hagyatékában őrzött ásátási sírrajzok megtalálása és közzététele, mely rajzokat Vidovich elmondása alapján Jósa András készített (1. kép).⁵ A kutatás mindössze Jósa András közléseit ismerte és használta, pedig számos fontos adat található a korabeli országos és helyi lapokban a temető feltárásával kapcsolatban.⁶ Rádásul ezek között két jelentés a feltárást végző mándoki patikusé, Tompos Endréé (1859–

¹ LÁSZLÓ GYULA: *A honfoglaló magyar nép élete*. Magyar Élet kiadása. Budapest 1944. A bezdédi temető értelmezéséről lásd: RÉVÉSZ LÁSZLÓ: *Das landnahmezeitliche Gräberfeld von Bezdéd. Angaben zur Ausgrabung und zur Auswertung des Fundmaterials. Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2003, 139–141.

² JÓSA ANDRÁS: A bezdédi honfoglaláskori temető. *Archaeológiai Értesítő* 16 (1896) 385–412. Jósa nyomán közölte a leleteket Hampel József is a műveiben: HAMPEL JÓZSEF: *A honfoglalás kor hazai emlékei*. in: *A magyar honfoglalás kútfoi*. Szerk: Pauler Gyula és Szilágyi Sándor. Budapest 1900, 591–608 és HAMPEL JOSEPH: *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*. Braunschweig 1905, 513–523

³ JÓSA ANDRÁS: A bezdédi honfoglaláskori sírmező. *Nyírvidék* 17 (1896) 22. szám, május 31. „A 14 ik és 15-ik sírnak felásásában én is résztvettem, élén a vármegye alispánjával több előkelőségeknek társaságában. A két első sírban talált tárgyakat honfoglaláskoriaknak tartván, alkalmi utamban Budapestre vittem dr. Hampel úrhoz, ki nézetemet megerősítette. A többi sírok csak ezután lettek átkutatva.”

⁴ RÉVÉSZ, 2003. 137–170 és RÉVÉSZ LÁSZLÓ: A bezdédi honfoglalás kori temető. Egy régészeti fikció nyomában. In: Istvánovits Eszter: *A Rétköz honfoglalás és Árpád-kori emlékanyaga. Régészeti gyűjtemények Nyíregyházán* 2. Magyarország honfoglalás és Árpád-kori sírleletei 4. Nyíregyháza 2003, 432–440.

⁵ PROHÁSZKA PÉTER – RÉVÉSZ LÁSZLÓ: A tiszabezdédi honfoglalás kori temető Jósa András vázlatainak tükrében. *A Nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve* 46 (2004) 137–169.

⁶ A kutatás itt elsősorban Jósa *Nyírvidék*-ben megjelent cikkét használta fel, amit Csallány Dezső újraközölt, azonban hibás forrásadatokkal: JÓSA ANDRÁS: *Jósa András régészeti és múzeumi vonatkozású cikkei (1889–1900)*. Szerk. Csallány Dezső. *JAMK* 2. Budapest 1958. 32–34. Jósa cikke ugyanis 1896. május 31.-én és nem június 7-én jelent meg.

1921),⁷ aki régészeti tevékenységet is folytatott a településen és környékén.⁸ Így például a bezdédi mellett a mándoki honfoglalás kori leletek megmentésében is szerepet játszott.⁹ Vidovich mellett Tompos vezette az ásatást, jegyezte fel a megfigyeléseket, amelyekről elsőként a *Budapesti Hírlap* 1896. május 10-i számában számolt be olvasói levél keretében. Az első hat sírt és mellékleteit ismertette kisebb-nagyobb részletességgel:¹⁰ „Több fővárosi napilap értesítést adott arról, hogy Bezdéden érdekes régiségre akadtak. Miután pedig az értesítések korántsem voltak megfelelők a lelethez képest, de meg az ásatások folytatása ma már meglepően valódi történelmi kincseket hozott napfényre: elengedhetetlenül szükséges, hogy azokról úgy a nagyközönség, mint az archeológiával szakszerűen foglalkozók körülményesebben értesüljenek.

Újabban új jelenségek merültek föl, melyekből arra lehetett következtetni, hogy Szabolcsvármegye tiszai szolgabírói járásának a Tisza folyó által három oldalról környezett földterülete nemcsak ókori és római, hanem különösen magyar honfoglalási emlékeket rejt magában. Az erre irányuló nézetek annál valószínűbbeknek látszottak, miután ez a terület Munkácshoz vagy Ungvárhoz alig három órai távolságban fekszik. Vidovich László, a járás főszolgabírája a járási kör- és községi jegyzőkkel összeíratta mindazokat az adatokat, amelyek régibb vagy újabb időben talált régiségekre vonatkoznak, s amely igen becses összeírás alapján több helyen ásatásokat kísérelt meg, nem tekintve a Cserepes-Kenézi ókori leletet, mely illetékes vizsgálat alatt áll, több-kevesebb eredménnyel.

Bezdéden 1887. évben a záhonyi vármegyei út egyik dombjának útjavítás céljából történt lehordása alkalmával a munkások egy férfi- és egy lócsontvázra akadtak, melyek mellett egy keskeny kard, egy három-négy centiméter szélességű lapos, állítólag ezüst karperec, végül a leírás szerint egy csákány feküdt. E tárgyakat széthurcolták, s máig nem lehetett holttestüket földérinteni, sőt valószínű, hogy azok ma már elő sem keríthetők.

A most mondott adatok indították a főszolgabírókat arra, hogy Bezdéden 1896. ápr. 20-tól kezdve három napon keresztül az imént jelzett hely közelében az úttesten ássanak, előbb 17, azután 25 és 31 napszámossal. Részt vettek az ásatásnál Somlyódy János szolgabíró, Rácz Béla körjegyző, Varga Károly, a község buzgó előljárója; továbbá állandóan Porzsolt Károly ref. lelkész, Mitrik József róm. kat. tanító, Petheo József mándoki róm. kat. lelkész, Tompos Endre gyógyszerész, Vidovich Antal vármegyei utibiztos, Veiszberger Vince Tuzséról és időközönként még többen is.

Az első napi ásatás eredménye volt egy fejjel nyugatnak fekvő férfi-csontváz, mely a föld felszíne alatt alig 15 centiméter mélyen feküdt és melynek egyébként ép koponyája homlokcsontján erős kardvágás látható; a váz lábánál szintén nyugatnak – elnyúlt fejjel – lócsontváz és mellette egy csat s egy kengyelvas, valamint zabolatöredék volt.

Második napon az előbbi lelettől északra ugyanolyan fekvésben 1–1½ méter távolságban egy kisebb alakú csontvázat, bal lábánál pedig lócsontvázat ástak ki. Mellette néhány darab nyeregdísz ércből, egy kengyelvas és zabolatöredék. A csontváz

⁷ Gyógyszerészeti Hetilap 60 (1921) 39. szám, szeptember 25, 610.

⁸ FAZEKAS ÁRPÁD: Orvosi emlékek Szabolcs-Szatmárban (Nyíregyháza 1975) 102.

⁹ JÓSA ANDRÁS: A mándoki honfoglalás kori leletről Archaeologiai Értesítő 17 (1897) 361–363.

¹⁰ TOMPOS ENDRE: Árpádkori temető. Budapesti Hírlap 16 (1896) 129. szám, május 10, 8–9.

kiásása a legnagyobb vigyázattal történt, s így sikerült vas és más ércdarabok mellett a tetem melléről egy két-három és négyszeres főníciai gyöngyöt és ezzel több a legkülönbözőbb alakú öntvénykészert fölszedni.

A harmadik nap csekély eredménnyel végződött. Az eddigi leleteket Jósa András dr. vármegyei főorvos és a Szabolcsvármegyei múzeum öréneke még aznap adták át; a csontokat elküldték.

Eme leletek Hampel régésznel vannak vizsgálat végett, de már itt meg lehetett állapítani azok honfoglaláskori magyar eredetét.

A további kutatást május 5. és 6-án, 86 és 25 napszámossal ugyancsak a fentebb elősoroltak jelenlétében folytatták, az úttest mellett levő és Somlyódy János tulajdonát tevő földterületen, a ki e célból bérlőjével együtt készséggel bocsátotta rendelkezésre gabonával vetett területét, valamint faültvényeit is.

A most talált első csontváz és az előbbiekhez hasonló fekvésű lócsontvázzal az azok mellől, kengyelvasak, zabolá, igen sok vas és más ércdarabok, hat drb nyíl, körülbelül 60 drb ruha-ércdíszíték különböző alakokban került ki, számos egyéb jellegzetes tárgygyal együtt; legjellegzetesebb azonban egy rovátkos külsejű cserépedény volt, mely a koponya bal oldalán, attól 12–14 cm távolságban feküdt s benne kevés szövetmaradék volt.

Május 6-án az előbbtől 1 méter 20 centimétertől 1 méter 50 centiméterig terjedő távolságokban három emberi és ugyanannyi lócsontvázt ástak ki; ezek közül egy már nem a megállapítható egyenes vonalban, hanem a többtől hátrább s némileg ferde volt elhelyezve, ezek mellett az előbb leirt tárgyak, egy csontváznál 8 darab nyíl – de egyebekben kevesebb mennyiségben és ruha vagy nyeregdiszítés nélkül voltak, de voltak olyan tárgyak is, melyek a puzdrának alkatrészei voltak. Különös figyelmet, ébresztett egy lándzsa felső részére valló szerszám.

A vas- és ércanyagok a legnagyobb vigyázatot igénylik, miután levegőre kerülve nagyon omlatagokká válnak. Ez ásatásokból került emlékek a főszolgabírói hivatalban vannak s azok átnézésére ma Jósa András dr. megérkezik.

A magyarok Istenének uja, ha ezek a történelmi kincsek az ezredévi ünnepek kezdetén kerültek napfényre. Az érdem, mellyel főszolgabíróknak adózunk, teljesen őt illeti, a ki sem időt, sem fáradságot és költséget nem kímélve, kiszámíthatatlan értékű adatoknak birtokába juttatta honfoglalási – meglehetősen vitássá vált – történelmünket. Feltétlen szükséges volna azonban, hogy a ma még mérhetetlen kincsesbánya kiaknázásában nagyobb anyagi segítség rendelkezésre bocsátásával támogattatnék s ez által lehetővé tétetnék honfoglalási emlékeink senki által nem remélt gyarapítása.

Tompos Endre gyógyszerész.”

Az ásatás további fejleményeiről és az ott tett megfigyeléseiről Tompos ismét beszámolt, azonban már nem a *Pesti Napló*ban, hanem a Szabolcs megyei *Nyírvidék* 1896. május 17-i számában:¹¹ „Azon nagyfokú érdeklődésből kifolyólag, a melyet a bezdédi

¹¹ TOMPOS ENDRE: A bezdédi honfoglalási harci temetőről. Nyírvidék 17 (1896) 20. szám, május 17. Nem zárhatjuk ki annak lehetőségét, hogy ezen beszámolóját valamelyik másik országos újság is átvette és közölte.

ásatások nemcsak a megyében, de országszerte is okoztak, a f. hó 6-án bevégzett ásásokat, Vidovich László főszolgabíró úr e hó 16-án, személyes felügyelete mellett és a környék érdeklődő közönségének részvételével, ismét folytatta, és pedig a f. hó 6-iki ásátást folytatólag, igen értékes eredménnyel. Nevezetesen két harczos csontváza lett a legnagyobb óvatossággal kiásva (személyes részvétellel és azonnal felvett jegyzékem mellett), ezek elsője, illetve már a 8-ik csontváz, mellett bal oldalon, a csontváztól mintegy 35 cm-nyi magasságban hegygyel a koponya felé egy teljesen ép kopja vagy dárda lett találva, ami még eddig a már kiásott 7 csontváz mellett nem találtatott; – az emberi csontváz lábánál a már ismert elhelyezéssel a ló csontváza és e körül a kengyel-szíz csatja, zabola és két kengyelvas, rozsdás, de teljesen ép állapotban. A másik, illetve már a 9-ik csontváz mellett, amely az előbbtől 1 méter 20 cm-nyire nyugatnak, szintén úgy mint az előbbieket is, hanyatt feküdt, fejfelé nyugat felé, találtuk a többi archeologijailag igen értékes tárgyakat, a melyek után azt kell következtetnünk, hogy e harczos alvezér féle lehetett. E csontváz lábánál is, mint minden előbbinél, ott feküdt a ló csontváza, de a nyereg és többi lószerszámok vasrészei eltérőleg az eddigiektől, az ember csontváz feje alatt találtattak, a koponya bal oldalán 8 drb nyílhegy, a bal felső karnál csat, ugyancsak e kar alsó részén 25–30 cm-nyi átmérőjű pajzs alakú, igen díszes czirádás és részben patinával bevont bronz lap ehhez alúl még hozzáerősítve 4–5 szőrös bőrlap maradványa; – a bal váltól a kar és mell között a pajzs alakú érclemez alatt is elfutva feküdt markolatával a válnál, a kard, hossza 75–80 cm-nyi, a jobb kar váza a test mellett végig fekve, ujján bronz gyűrű, barna szürke kővel, a váz hasa táján csat és ív alakú 12 cm-nyi hosszú vas darab, mellette 2 drbban egyenletes és hegyben végződő vas-darab (valószínűleg tör maradványa) a koponyánál négyszögletű fehéres ércz lemezke, sarkain lyukakkal, de ez a levegőn azonnal szétyel hullott, a jobb oldalán a derék táján kova és vas-darab. A 16-iki ásátást evvel befejeztük, mivel e tárgyak óvatosságot kizárólag az egész napot igénybe vette, de bizonyos dolog, hogy ezen honfoglalási harczos temető hely még sok kincset rejt, archeológiai szempontokból mireánk magyarokra nézve, magában. Mint hírlík, e hó vége felé igen nagyszámú érdeklődő részvételével egy nagyszámú kutató van tervbe véve, a melynek meglepő eredményére biztosan számíthatunk, hacsak e kutatást az anyagi, eddig is Vidovich László főszolgabíró úr által fedezett, már tetemes kiadások meg nem akadályozzák. Ismételten kérnünk kell tehát azt, hogy e célra a közművelődési alaptól, mint éppen kompetensből, vagy más e célra felhasználható alaptól, ezen nagyszámú eredményű ásások tovább folytatására tetemes segély legyen kiutalva és lehető gyorsan folyósítva is. Éppen e sorok befejeztével a táviratilag értesített dr. Jósa András főorvos úr érkezett meg, aki is az általa szintén becses kincsekül felismert leletet, a legnagyobb gonddal elcsomagolva, magával Nyíregyházára bevitte, egyben e lelet nagyszámú kifizetéséről kifolyólag méginnen Mándokról sürgönyözött dr. Hampel nagyhírű régészünknöknek, hogy Nyíregyházára lejöjjön.

Tompos Endre, gyógyszerész.”

Az ásátás későbbi eredményeiről azonban már nem a patikus, hanem Jósa András számolt be, aki a leletanyag közzétételét is elvégezte az *Archaeológiai Értesítő*ben.¹² Írásában kitért arra, miért kezdődött ásátás Bezdéden:¹³ „Vidovich László főszolgabíró barátom, ki a régészet iránt melegen érdeklődik és múzeumunkat már több bronz régiséggel gazdagította, felhívta a járásához tartozó községek előjáróit, hogy a netalán tudomásukra jutott régészeti leletekről őt értesítsék. A jegyzői karnak egyik kiváló tagja, Rácz Béla úr tudatta a főszolgabíróval, hogy mintegy 8–10 év előtt útegyengetés alkalmával, a községtől északkelet északi irányban, Záhony felé vezető országúton, Bezdéd községtől egy fél kilométer távolságban egy lovas sírra bukkantak és állítólag kardot, buzogányt és más egyéb tárgyakat találtak, melyek azonban elkallódtak.” A régészeti kutatás e korábbi sírral a leletek, valamint a részletes leírás hiányában nem tudott érdemben foglalkozni. A lelőhely és a temető vizsgálatánál megelégedtek csupán az adat megemlítésével, besorolására nem vállalkoztak. A rejtélyes sírról szerencsére ugyancsak található adat az országos sajtóban, amely a *Pesti Hírlap* 1884. október 13-i számában jelent meg:¹⁴ „Kisvárdáról írják lapunknak: A Tisza innenső oldalán, – Eperjeske és Bezdéd községek között – húzóód országút javítása alkalmánál, e hó elején, a munkások 2–3 lábnyi mélységre ásva, egy ló és lovas csontvázára akadtak. A csontok mellett sarkantyút s egy arany markolatú kardot találtak, melynek pengéjére az 1538-ik évszám van vésvé. A kard Somlyódi Balázs, bezdédi lakos birtokába jutott, ki azt a múzeumnak fogja felküldeni. – A Tisza mentén Rozsály község közelében, szintén találtak ily ló és lovas csontvázat, tört kardot, sarkantyúkat és gombokat. Figyelemre méltó, hogy a Tisza ez oldalán gyakran kerülnek felszínre érdekes régiségek. A népben az a közhit él, hogy a part egyes helyein kincsek vannak elásva s apadáskorra part oldalfalát kotorják, vajakálják, keresve a kincset. Nem ritka eset, hogy római korbelti aranypénzeket találnak; sőt néhány héttel ezelőtt egy paraszt suhanc arany karperecre bukkant. – Ha e helyeken ásátások rendeztetnének, bizonyára sikeres eredményre vezetne. A N. Kállóban székelő „Szabolcsmegyei régészeti társulat” volna erre hivatva, de e társulat régészei utóbbi években édeskeveset törődnek az archeológiával.” Az újsághír alapján nem egy honfoglaló vitéz sírja került elő, hanem egy kora újkori katonáé. Az évszámmal bíró kard kétségtelenül végérvényesen meghatározza a sír korát. Az ígéretével ellentétben Somlyódi Balázs nem juttatta el a kardot a Magyar Nemzeti Múzeumnak nagy kárára a tudománynak.

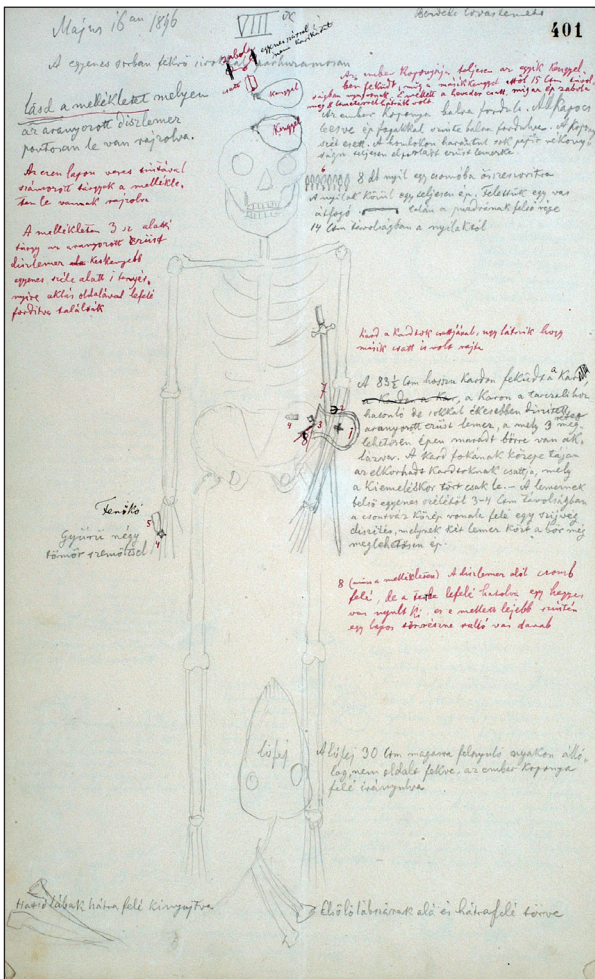
Tompos levelei egyes sírok esetében számos új adattal bírnak, amelyek módosítják Jósa beszámolóit. Így az első sírban a koponya homlokcsontján erős kardvágást figyelt meg. A lószerszámok a gyógyszerész leírása alapján a csontváz lábánál nyugatnak elhelyezett lócsontok mellett voltak és nem az emberi koponyán.¹⁵ Valószínűleg Jósa félreérthette Vidovich feljegyzéseit, amely miatt a ló- helyett az emberkoponyára helyezte a lószerszámokat. Tompos szerint az első sírtól északra került elő a második,

¹² JÓSA, 1896.

¹³ JÓSA ANDRÁS: A bezdédi honfoglaláskori sírmező. Nyírvidék 17 (1896) 22. szám, május 31. v. ö. ugyanezt Jósa *Archaeológiai Értesítő*ben megjelent tanulmányában: JÓSA, 1896. 385.

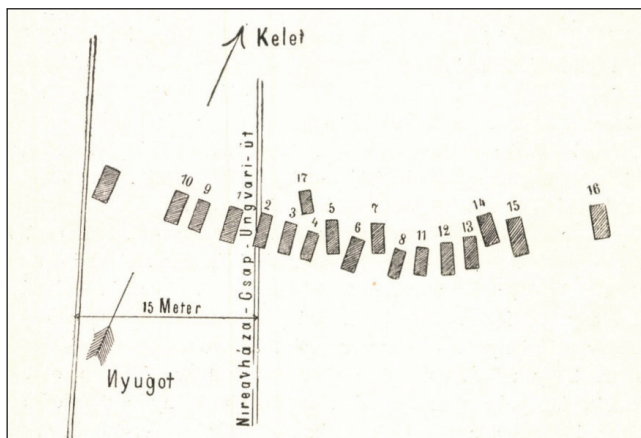
¹⁴ Érdekes leletek. *Pesti Hírlap* 6 (1884) 283. szám, október 13, 6.

¹⁵ JÓSA, 1896. 390. v. ö. a sírrajzon is tévesen jelölve: PROHÁSZKA – RÉVÉSZ, 2004. 138.

Jósa András sírja a 8. tarsolylemezről a bíró temetkezésről

Jósa Andrásnak az Archaológiai Értesítőben megjelent temetőterképe (Jósa, 1896. 387)

amely Jósa szerint délre volt.¹⁶ A harmadik sírban a koponya bal oldalán előkerült agyagedényben Tompos szövetmaradékot említ, míg a negyedik sírban szerinte nyolc és nem pedig hét nyílhegy volt.¹⁷ Némi zavart okoznak a Tompos által a *Nyírvidék*-ben bemutatott 8. és 9. sírok, melyek Jósa tanulmányában a 7. és 8. számot kapták. Ezen utóbbiban került elő az igen érdekes motívumokkal és keresztábrázolással bíró tarsolylemez. Az ellentmondás feloldásához a Jósa által az *Archaeológiai Értesítő*-ben közölt temetőtérkép (2. kép) szolgálhat talán magyarázatul. Ezen ugyanis a síroktól északra ábrázolásra került még egy sírgödör, amely azonban nem lett számozva. Tompos vélhetően ezzel is számolt, amely miatt a számozás elcsúszott. E sír mellékleteiről azonban nem állnak rendelkezésünkre adatok.

Az országos sajtóban megjelentek híradások az ásatás befejezése után is, ám ezek számos hibás adatot tartalmaznak. Így például a *Pesti Napló* szerint 24 sírt tártak fel és az egyik sírban még egy aranykorona is volt.¹⁸ Ugyancsak ellentmondásokkal teli a *Pesti Hírlap* 1896. június 2-i híre,¹⁹ mely szerint: „Az ásatást május 6-án kezdték és a hó végéig harminc sírra akadtak, amelyek közül tizenegyben emberi csontvázat találtak, mindig egy ló csontvázával együtt. A ló lábai össze voltak kötözve, ami azt a régi hitet bizonyítja, hogy a honfoglalás ideje körül a lovakat élve temették gazdáik mellé. A lovak csontváza mellett két-két kengyelvasra bukkantak; arra azonban nem találtak semmi nyomot, hogy a lovakon nyereg is volt. A föltalált sírokban mindössze két kardféle fegyver volt 75–80 centiméternyi hosszúságban. Nyíl és nyílhegy azonban már bővebben akadt. Találtak még fülbevalókat aranyból és ezüsből, valamint dísztárgyakat, gyöngyöket és gyűrűket. Eleinte azt hitték, hogy azon a helyen csatatér volt, de most már tudják, hogy temetkezési helyet képezett. Erre vall az, hogy gyermek csontvázak is fordulnak elő, női csontvázakkal egyetemben. ...”

Ezen másodlagosan átvett hírekkel ellentétben sokkal megbízhatóbbak az országos és helyi lapokban megjelent azon beszámolók, jelentések, melyeket a feltárók, illetve az ásatáson részt vett személyek írtak. Ezek közé tartoznak Tompos Endre beszámolói, melyek mindeddig figyelembe nem vett forrásai a tiszabezdédi temető kutatástörténetének.

¹⁶ JÓSA, 1896. 390.

¹⁷ JÓSA, 1896. 394.

¹⁸ Leletek a honfoglalás idejéből. *Pesti Napló* 47 (1896) 148. szám, Május 29, 7.

¹⁹ Árpádkori temető. *Pesti Hírlap* 18 (1896) 151. szám, Június 2, 10.